

ХАМААРЫШПАС КҮРҮНӨЛӨРНИҢ БАШТЫҢНАРЫНЫҢ ПАРЛАЛГА КОНФЕРЕНЦИЯЗЫ

АЛМА-АТА, декабрь 21. (КАЗТАГ—СЭТА). Бистия күрүнөстүгү арын-шыраын өскөртүп, анын көңүсү чаа байдалга шилдигиптер эң чугула документтерини хулаа алганы-биле ССР Эвилелине турган бот-догуна-нан он бир республикаларнын удуртукчуларынын Алма-Атага ужуражышынын доозулган.

Казахстаннын президентинин резиденциясына бо келсе болган парлалга конференциянын Нурсултан Назарбаев ындыг сөстөр-биле айткан. Хамаарышпас күрүнөлерин демнежилгезин (ХДН) тургузар дугайында Минск дугурулгалагына протоколга, Алма-Ата Декларациясына, Чексепти Күштеге тур командадал дугайында хамаарышпас күрүнөлерин баштыңнарынын чөвүлөд уралынын протоколунга, ХДН-ниң координация инстин-ттарынын дугайында чөпшөрежилгезе, КНО-нуң Уста-вынын талазы-биле ССРЭ-ниң эргелеринге болгаш чөвүлөдөлеринге хамаарыштыр эрге уламчыларынын дугайында нитилежилге күрүнөлерин баштыңнарынын чөвүлөдөлеринге, ядролуг чөпшөккө хамаарыш-тыр кыч чорудар хемчеглер дугайында чөпшөрежилгезе ужуражышынын бүгү келгүгүнери ат салганын ол дынакан.

Ол документтерин алыс утказын тайылбырлап тура, республикалар ден эргелиг байдалдарга нитилежилгезин тургузар турарын ол чугаалаан. Оон дээди органы болза күрүнө баштыңнарынын чөвүлөдө болур. База ол кышкы чактар баштыңнарынын чөвүлөдө тургускан. Шери-органаларынын структураларын эзе тургускан чөдүр уеде Чексепти Күштеге тур командадал унаар-чүдүлүг маршалы Евгений Шапошниковка дааскан. Чыгыскай шиптир эзуулар КНО-нуң Аймак чок чорук чөвүлөдө нитилежилге күрүнөлерин эрге-ажык Россия төлөөлөр. Ужуражышынын киржикчилери КНО-га хамаарышпас күрүнөлерин демнежилгезин бүгү келгүгүнери хулаа алганын дугайында айт-ырын элгей нитилежилгезинге чугаалажып көөрү-биле киирен. Боттарынын демнежилгезин ядролуг чөпшөк бар республикалар бо статистиги тургусту чыгыс аай башкарынын дугайында дугуруш алганар. Нитиле-жилгезин ажил-чорудулгала-биле холбашкан өске-даа сонгаарлап болбас айттыгыларын күрүнөлерин баш-тыңнары оларнын декабрь 30-де Минскиге болур ужу-ражышынын шиптирлээр алаарын Казахстаннын президентини журналистерге дынаткан.

Айттыгыларга харыялап тура, Россиянын президентини Борис Ельцин мынча дээн: ужуражышынын хулаа алдыгын документтерде ХДН-де кирип турар күрүнө-лериниң келгек талазы-биле бүдүн-бүдүн болурунч болгаш кызыгаарларынын өскөрүлгезинин принциптери быжылаттыгын. Оон чугаазы-биле алырга, олар «арыг» бүгү республикаларын хамаатылары олап хостуг аргы-жар аргалыг болур. Нитилежилгезин даштыкы кызы-гаарларынын камалалын тускай тургустунган комитетке онааган.

Хамааты эргело дугайында айттыгыга хамаарыштыр чүве чугаалап тур, бир-тээ, ХДН боду тускай күрүнө болбайн турар бөгөндө, ол республика бүрүзүнч хой-лу-дүрүмүнүн аай-биле тодараттынар дээрзин Россия-нын, Украинанын болгаш Узбекистаннын президенттери меделгезин.

Демнежилгезиниң дугайында айттыгы чугаалажып көөрүп урда, талаалар Минск вариантын айттыгына чөпшөрежилгезин Леонид Кравчук ды-наткан. Экономиктер демнежилгезин талазы-биле алыр болза, ону Евразия кыдыр алаар болган.

Эвилелин бүстү дүшкөниң чорудулгаларынын те-ни федеративтиг күрүнө болганда, Россияны база оюн эртпейн баар ирг бе дээн журналистериниң бирээзиниң айттыгы-биле Борис Ельцин чөпшөрежилгезин. Ол мынча дээн: РСФСР-ниң эрге-чаргыралары ында кирип ту-рар республикаларын бот-догуналар чорун хулаа көр-бушаан, Россиянын составына оларнын статусун дугайында керээлери оларнын-биле чарып алыр сорул-гала. Удуралыны тургустур, оон шиптине Татарстан-биле-даа туруп келбес боор деп бодат тур мен деп, ол айткан.

Демнежилгезиниң тургузар алганы националдар ара-сында чөвүлөдөлериниң соксадырыга болгаш бо айтты-гыларын күш дөгөзгөргө аргалары-биле шиптирлээринге салдар чөдүр бе деп айттыгыга Азербайжанын прези-дентини Аю Муталибов мынчаар чарлаан: Эвилел төвүнүн кылып шиптирлээр чөвүлөдө Хамаарышпас күрүнөлериниң демнежилгезиниң нитилежилгезин тодарай-биле чөдүр алынып болур. Бо болза биле Арменияны президентини Леонид Тер-Петросян бүстү чөпшөрежилгезин.

Парлалга конференцияны доосту берген сонда журнали-стерге Борис Ельцин Алма-Ата ужуражышынын чөвүлөдө түнөөлөргө эне шын болгаш тода үнелер берген: «Бөгүн дыка-ла чөвүлөдө шиптирлээр хулаа алды-ды. Делегетин бүгү уаустарына ол хостуг тынар ар-ганы берген».

ЧААСОВХОЗ

«Саян» совхозун Суть салбырынын баазанын-га тускай ажил-ажынын тургузар дугайында оон ишчилери харыялап бир үн-биле шиптирлээр. Алаа моюн мурунда колхоз турган, ычтангаш орта совхозу тургузары үндөштинг болуп турар.

Улус депутаттарынын Бий-Хем район Советинин күжүсөйи комитетти ону дет-кэи шиптирлээр хулаа ал-ган.

Тыва Республиканың Ми-нистрлер Чөвүлөдөлериниң чо-кта чаа болган харыялап Суть салбырынын баазанын чаа совхоз тургузар дугайында салбыр коллективинин нити-ти харыялыг болгаш рай-куускомун шиптирлээр бадылаан. Ол чаа совхозту «Бий-Хем» деп адаан. «Востокпирозем» инсти-туттун салбырына, Тыва Республиканын чер рефор-мациянын талазы-биле бол-гаш арат база тараачын ажил-ажыларын деткир комитетке чаа тургустунган совхозтун ажилгаар черин тускайлап быжылаат, оон актызын хулаадып бээрин Министрлер Чөвүлөдө даас-кан.

ХУУСАА БЕТИНДЕ

Бо чылдың планын оңалдаларын хуусаа бе-тинде күжүсөйи дээди районнар аразынын «Хем-чинтин сылдызы» солунун типографиянын ажилдакчылары кымык ажилдаан.

Чыл дугурунда бир дем-ниг, күш-ажылы аян-органаларын түнөөлөдө, коллектив декабрь айнын бирги чартында 83 мүн ажыг рублдин продукция-зын бүдүргөн. Ол болза 1991 чылдың планын дал-газыдап 23 мүн рубль ажыг турар, тодарайлаар-га, бердинген онаалданы хуусаа бетинде 139 хуу күжүсөйи. Коллектив амгы үеде 1992 чылдын үлүгүнө кириштирип ажилдап турар. Полиграфистер квартал-дар болгаш чыл планын ажыг күжүсөйи, шаңнал ашталарын ап турар. (Бистия корр.)

ТААЛАНЧЫГ АЯЛГАЛАР

Бот-тывынгыр хөраажен композитор Алена Ио-мужал медицина училищенин сургуудары-биле Кызылдың А. П. Чехов аттыг библиотеканынга ужурашкан.

Анык, ыччалза-даа хой-нигине бөддигин болу берген бот-тывынгыр компо-зитор бодунуң доочу на-мдарын, чыгадыктын ажил-чорудулгалазын чыгылаанга чугаалап берген. Сургуу-дар хой салгы айттыг-ларын салган. «Харыч чок ынакчы-ла» деп ырынын төөгүзүп, Тывада кандыг рок-балык сеткилинге таар-дырынын дугайында болгаш өске-даа айттыгылар бар болган. Бүдүнүн баян, гитара делгезинге чөгөткөн чыгылаан чыгылаанга ыр-дал берген. Ужуражыштын түнү-гүнде сургуулар ырлар чыгырынын делгезини-биле табышкан. Эмелия ХОВАЛЫГ.

КОЛХОЗТУҢ ХОЙЖУЗУ

ЧУРУКТА: Сүт-Хөлдө колхозтун хойжузу Ирина Ооржаковна Делгер Чексепти бригадазын бөдик көргүзүлгү

малчынынга чыл санында санадып келген. Оон кыш-таанда сарааттаан ситен-даа бар. Кажалары чыгыг, Чаа төрөэн хураганнарны менди камтап алырыңче улуг кичээлгеиңи салып турар. Охемчик ОНДАРНЫҢ фотозу.

АЖЫЛ-ХЕРЕКЧИ ЧУГАА

Тыва Республиканың Журналистер эвилелиниң баштаар чериниң элчегилгиз пленуму Парлалга ба-жынынга болуп эрткен. Республика болгаш район-нар солундарынын социал-экономикагын байдалы-ны дугайында айттыгы ааа чугаалашкан.

Тыва Республиканын ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садынын хе-ректиниң талазы-биле кү-рүнө комитетинин даргазы М. М. Суге-Маадыр хун ай-тырынын талазы-биле пле-нумга дынадыг кылган. Республика болгаш район-нар солундарынын 1992 чылда чагыдылгала күзгөр чоруп турар, ылангыч «Шын», «Тувинская прав-да», «Тываның аныктыгы» солундарын чагыдылгала өскө-лөрдөн элзэи хой, «Шын», «Тувинская прав-да» солундары акша-копеек-биле хандылар дээш ап чорудуп турар хемчег-лерин ол чугаалаан.

Республикада үнүп турар солундарын саны көвүдээ, ычтангаш оларын чогур үезинде парлап үндүрери дыка бергезеэн. Оон кол чылдаганы болза, респуб-лика типографиязынын де-рин-херекселдеринин эри-жирээниде, күжү четпес болуп турарында. Моон урук-уу-биле келир чылын типография солундарын доо-зазын парлап шыдаар арга-зы чок, чамдык солундарын районнар типографияларын-

ген, ол материал болза, Россия Федерациязынын хой наадалыг, ылангыч орус чон-биле тыва улусту бак-таштырар сорулганы салган хон-угула болуп турар. Ук чүгүте чогур үнелдиги, удурланышынын бээрин чугулазын пленумга журналист Д. Е. Ондар са-налдаан. Тыва Республиканың Журналистер эвилели-нин баштаар черинин дар-газы Г. Ш. Монгуш «Голос» солунун ажилдакчылары-биле телефон дамчыштыр харылашкан. Илерзэи бол-за: Салага дээр Тывага чорбаан, кайда-даа ажил-давайн турар кижи болган. Меге, хон-угулугт мате-риал бизнэс кижини сура-гаш тыварын, чогур хем-чези алырын редакциянын харысалгалыг ажилдакчы-лары хулааган. Оон-биле чөргөштер пленум ук чүгүте удурланган бижикти чорударын дугурушкан. Моон сокгаар Тываның ажилын чонунун амды-ралын, ажил-ижин шыны-биле көргүскен материал-дарын, меделерин төп со-луннарже, журналдарже бистия республиканың жур-налистери донтаамал бижип турарын чугула деп санаан.

Пленумга санаал берген-нер типографиянын ажил-чорудулгалазында чамдык четистерге донтап, ону элп, экижилп алырга, чүнү кылза чогуурун тодарай айткан.

Республика болгаш район-нар солундарын келир чы-лын үзүктелешкин чок үн-дүрер, оон материалдарын шынырын экижилер, жур-налисттерин ажилдаарына, чурттаарына таарымчалыг байдалдарын тургузар дээш ажилдаарын пленум шип-тирлээр.

Бо чылдың ноябрь айда ССРЭ-ниң Журналистер эвилелиниң органы «Голос» со-лунга Евгений Салаганга «Тыва: арттар кырында дайын сезону» деп чүлү үн-

Хамаарышпас күрүнө-лериниң демнежилгезиниң башкарылга албан чер-лериниң дугайында дугу-рулга

1. Демнежилге күрүнө-лериниң нити эрге-ажык та-лазы-биле ажил-чорудулга-ларын башкары-биле хол-башкан айттыгыларын шип-тирлээр-биле демнежилге-нин дээди органы — «Кү-рүнөлер баштыңнарынын чөвүлөдө», а ол ышкаш «Чазактар» тургузар.

2. Мурунда турган ССР Эвилелиниң структураларын дугуруш дугайында, а ол ышкаш демнежилгезин башкарылга албан черле-риниң дугайында санааларын күрүнөлер баштыңнарынын чөвүлөдө чугаалажып көөр кылдыр 1991 чылдың декабрынын 30-ге чедир ки-рерин демнежилге күрүнө-лериниң бүрүн эргелиг төлөөлөччилеринге дагыр.

Азербайжан Республика дээш А. Муталибов, Армения Республика дээш Л. ТЕР-ПЕТРОСЯН.

Беларусь Республика дээш С. ШУШКЕВИЧ.

Казахстан Республика дээш Н. НАЗАРБАЕВ.

Кыргызстан Республика дээш А. АКАЕВ.

Молдова Республика дээш М. СНЕГУР.

Россия Федерациязы (РСФСР) дээш Б. ЕЛЬЦИН.

Таджикистан Республика дээш Р. НАБИЕВ.

Туркменистан дээш С. НИЗОВ.

Узбекистан Республика дээш И. КАРИМОВ.

Украина дээш Л. КРАВ-ЧУК.

Алма-Ата, 1991 чылдың декабрь 21.

Б. ЕЛЬЦИН-БИЛЕ УЖУРАЖЫШКЫН

МОСКВА, декабрь 24. (СЭТА-нын корр. Г. Тала-аев). Россиянын Президенти Борис Ельцин массалыг информация чөпшөрежилгезин удуртукчуларынын өрте-ктиниң хостуг болдулары-биле холбаштыр солун саа-зынын өрте-үезининиң улам озер дугайында се-зилелерин оожургаткан. Ол хун Б. Ельцин солун редакторларынын респуб-лика чөвүлөд хуралынын киржикчилериниң мурунга чүве чугаалап тура, саа-зынга күрүнениң өлзөк өрте-ктиниң дугайында тускай шиптир хулаа алдынарын аазаан.

Россиянын парламенти-ниниң наш хонук бурунгаар хулаа алганы массалыг ин-формация чөпшөрежилгезин дугайында хойлузунга ха-маарыштыр удурланышын илереткен журналисттерин Борис Ельцин деткээн бол-гаш ол хойлуга хамаарыш-тыр бодунун хоругдал са-лыр эргезин аныгылаарын аазаан.

Эрткен воскресеньде апаа Грузиянын президентини Зиад Гамсахурдия долган келгенин Б. Ельцин дынат-кан болгаш ону дарый ху-лаап алыр дугайында дилег кылгырга ойталаанын айт-кан. Оон чылдаганын ол Грузияда кижиниң эргеле-рин, ылангыч Муруну Осетияда, хандыг база бо хуннерде Тбилисиде аткы-лажышынын чоруп тур-ары-биле тайылбырлаан. «Ол чүү бооп доостуру бил-динмес-тир, мынчалзак ше-

риглер кандыг-даа таварыл-гада чөвүлөдө киришпезин дугуруштувус» деп, ол тү-нээ.

Оон мурунда хунде Ми-хаил Горбачев-биле ужу-ражканын дугайында чу-гаалап тура, Б. Ельцин ССРЭ Президентиниң чамдык архив докумен-терин хулаа алганын ды-наткан. Ында сталиниң үе-лерге хамаарышкан докумен-тилерде чүгө бистия эвес, а өске-даа улустарга удур хой-хей кеминг үлгүлөдөш-киснер дугайында херечи-ледер бар. Оларын чоруту ажилдап апар, чүгө дээр-га оларын делегей нитиле-жилгезинде чажырып бол-бас учурлуг деп, РСФСР-ниң Президентини медел-гезин.

Михаил Горбачевтиң бо-дунга хамаарыштыр алыр болза, апаа амдыралы-нын бүгү дугурунда амы-ап турар шалкында деп пенсийны тыпсыр, күрүнө-ден дачаны база квартира-ны (амгы элзеп турарла-рындап өскө), ийн автома-шинаны берип каар. 20 кижилг тускай камгала-ды тургузар.

Түнелдиге Борис Ельцин журналистерге кол чыдар Родество база Чаа чыл-биле байыр чедирген. «Ара-га чокка кандыг Чаа чыл турар боор?» деп айтты-гыга харыялап тура, «Беларусь-биле спирити немей боор дугайында дугурул-га чөдип алдыгын» деп харыялаан.

50 көпеек, 1, 5, 10 рубль үнелг чостарын болгаш 500 рубль үнелг банк биледин чурттуг бүгү албан черлери, бүдүрүлгелер, кол-хозтар, совхозтар, хуу ки-жилер хулаап алыр болгаш дедир саарылгала киирер.

1991 чылда кылган 50 көпеек, 1, 5 рубль үнелг чостарын чөпшөккө холу-саазында бүдүргөн: оңу ак хевирин төгерик болгаш 18,0 мм, 21,0 мм, 24,0 мм хем-чээлдиг. Чостарын бир талазында Москва Кремлин силбинг көргүскөн. Оларын долгандыр мындыг бижимел-дер бар: «Күрүнө банкызы», «ССРЭ». Өске талазында: «50», «1», «5» деп саннар бар. Өске талазында: «10» чостун хевирин бир яны. Оон хемчээл 25,0 мм. Ону чөпшөккө холу-саазында кылган, оңу сарыг. Бир та-лазында база Москва Крем-линниң чурру болгаш долган-дыг «Күрүнө банкызы», «ССРЭ» деп бижимелдер бар. Өске талазында: «10» деп сан болгаш «Рубль» деп бижимелдер бар. Оон адаккы кезинде «1991» деп салгы көргүскөн. Долгандыр

сыттыг тарааны болгаш дуб-кыштыг бүрүзүн сиңилдип калган.

ССРЭ-ниң Күрүнө банкы-зынын 1991 чылда үндүргөн 500 рубль үнелг биледи 144х70 мм хемчээлдиг ак саа-зын акша, ында В. И. Ленинниң портрет-чурру бар. Бир талазы кымык-өскө, өске талазы—жак оңу. Кол та-лазында «ССРЭ-нин Күрүнө банкызынын биледи» деп бижимел болгаш ССРЭ-ниң Күрүнө сүлдэи, адаанда, үстүндө «500» деп саннар бар.

500 рубль үнелг ол саа-зын акшада мындыг бижимел база бар: «Банк билет-терин алдын-биле, үнелг металлдар болгаш Күрүнө банкызынын өске-даа үнел-г чүдүлгелери хандырып турар». Акшаның адаанда «1991» деп сан ону үндү-ргенин чылын, а «500» деп сан—оң үнелг хере-чилеп турар.

Саазын чаа акшанын өске талазында «500» деп сан болгаш «Беш чүс рубль» деп бижимел, солгай тала-зында—Москва Кремлинниң болгаш Спасск суургазынын хевирин бар.

Саазын өске акталарда чок база био мындыг бижимел бар: «ССРЭ-ниң Күрүнө банкызынын билеттерин өттүндүр, меге акшаны кы-лары хойду эзуулар хоруг-луг».

Акшаның солгай талазы-нын адаанда болгаш он та-лазынын үстүндө он дуга-рын база сериязын айткан.

ЫЖЫК ХОЙЛАР, ТООМЧА ЧОК ДАРГАЛАР

Кызыл-Хая деп черде «Мөрөн» совхозтун хою-жу, район Советинин улус депутаты Бүрүзүжук Пар-ович Лопсан кытап турар. Оон кодамында төрүр 343 хой бар. Ол кодан хойну хулаа алгаш үш чыл бол-ган. Ол моюн мурунда чы-дарда олаа совхозтун улус чылгычызы бооп ажилдап турган болгаш чус баш бете онааштыр 85 кулундарын онча-менди камгалап ал-келген. Ыччангаш респуб-лика чергелиг шаңнал-мак-талдыг черлери ап чорас-нын парлалгала билдир бис. Ыччал көзгө, Б. Лопсанта «Мөрөн» совхозтун директо-ру С. Н. Чыргал тамгы уеде районун агролетпур каттыжышынын дарга-зы бир кодан кыс хураган-нарын хулаап берген. Малчын дирекциянын иде-ленин шымыдып, бир ду-гаар төрүп турар хондан 85 хураганнарын 100 хойга онааштыр камгалап ап шы-даан-даа. Бир дугаар төрүр

Күзүн октябрь айда мал эмчилери малчынын аа-лынга келгеш, силериниң аа-лынга ара салыр чорунга удур сыныртылга кылдыр чөп дээр, оларын-биле чөпшөрежилгезин. Эмчилер хойну сыкырып эгелей берген, сыкырып турары-нын байдалын хоочун мал-чын көрүп турарга, хойну туткан, туралаан-на чери-ле шиптир кинир шынып тур-ган. Ол шиптир солуван-даа. Ол сыкырып турар эми чаа эм дээр. Ук эми кеш биле эт ары-лыны салыр учурлуг эм чүве-лир. Эмчилер дүргенин бодаш, хөжүк хойларын туткаш, эң эдинче кинир салып-ла турган.

Бир кодан азы 343 хойну бичин када-ла сыкырып дооскан. Эт биле кеш алашчы салыр учурлуг чүрүмүн В. Лопсан, Н. Дар-гаш олар сазынаан-даа. Оларга кол чүве—сыкыр-тылганы дүрген эрттирер турган. Ол эмчилер кымын

рыл дээрге Валентина Ла-жап—районун мал эмне-лгезин санитарказы, На-талья Даргат — «Мөрөн» совхозтун ветеринар-сани-таркы. Малчынын тө-рүр 343 хонун байдалы сыкырылга сонда конугу айнылдыг байдалга келген. Ара салышыныга удур сы-ныртылга деп ол сыкыр-тылганын түнелги мындыг болган. Ай бурунгаар сы-кырып каан хойлар ач-чүрүнү кырында. 343 баш хой өлүр болза, «Мөрөн» совхозка эгиттимес улуг когарал болур. Ол дээш кымын бурундуг болуру? Ам ол сыкырылгала хой-ларын хорек талазы ыжып, өттөн шыдаастай берген. 3-4 хойну малчын азурген.

Этне херектээр-биле складка дугаар дээш кы-лар, сыкырып каан эми та-рыяйн, чыгыс черге туру берген, оон узамындал хой. «Мөрөн» совхозтун дирекциязы, кода Совет кандыг-даа ха-маарылга чок ышкаш, ала-чайгаарлашкына адтырып

Александр ТАВА. Эрэни суур.

